

Podiel práce na poľudštení človeka

Ol'ga Gavendová

GAVENDOVÁ, O.: The Part Played by Labour in the Humanization of Man. *Studia Aloisiana*, 1, 2010, 1, s. 17 – 28.

The question of labour became the centre of attention thanks to the Marxists. According to their opinion an ape changed into a man thanks to work. Our standpoint is different: man is not only a subject of work creating something different that he himself is but the work helps him to develop his own existence. In work a man conveys his spiritual side. A man needs to work in order to be a man and becoming a man more and more. The work belongs to his fundamental private rights.

Termín „práca“ bol donedávna taký samozrejmy, že sa ani nezahŕňal do odborných slovníkov. Na dôležitosť práce pre človeka upozornili až v 19. storočí marxisti. Od tohto obdobia sa začína prehlbovať vzťah medzi prácou a človekom, vzťah medzi človekom a okolitým svetom, ktorý si človek podmaňuje svojou prácou.

F. Engels vysvetľoval, aký podiel má práca na poľudštení opice.¹ Vychádza z faktu, že opice začali chodiť vzpriamene a ruky začali používať na iné činnosti, napr. na zaobstarávanie potravy. Iné používanie ruky malo za následok nielen zdokonalenie samotnej ruky, ale podľa zákona korelácie rastu aj zmeny v celom organizme. Ďalej sa členovia spoločnosti užšie vzájomne zomkli a – ako pokračuje Engels – „vznikajúci ľudia dospeli tak ďaleko, že si mali vzájomne čo povedať“². Tak vznikla reč. Prvá práca bola upriamená na utváranie nástrojov na lovenie zveri. Tým, že „vznikajúci človek“ si vedel zaobstarať mäsitú potravu, sa menilo aj chemické zloženie jeho krvi a tým sa menila celá telesná konštrukcia.³ Ako sa „vznikajúci človek“ menil, tak sa menili i jeho potreby. Podľa Engelsa to viedlo k utvoreniu nových pracovných odvetví. V podstate jeho základná téza je takáto: Práca a reč spôsobili, že mozog opice sa postupne menil na ľudský mozog; tak práca prispela k poľudšteniu opice.

1 Porov. ENGELS, F.: Dialektika prírody. In: *Marxisticko-leninská filozofia*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1977, s. 325-334.

2 ENGELS, F.: Dialektika prírody. In: *Marxisticko-leninská filozofia*, s. 327.

3 Engels v tomto bode preberá Feuerbachovu teóriu potravín.

Engelsova teória v nás možno budí úsmev. Ako uvidíme v ďalšej analýze, človek prácu bytostne potrebuje na to, aby bol človekom.

1. Čo je práca

Predmetom nášho záujmu je teraz ľudská práca, ktorá je charakteristická iba pre človeka. Ak by sme zostali len pri pojme „práca“, môžeme ho použiť v zmysle „mechanická práca“, keď ide o prácu strojov, a v podstate je to len analogický pojem. Podobne by sme pojem práca mohli použiť na označenie činnosti živočíchov. V tomto prípade ide o činnosť, ktorou živočích reaguje na nejaký podnet. Ide o tranzitívnu činnosť, ale i v tomto prípade ide o analogický pojem.

Skutočnej práce je schopný len človek, keďže práca je *špecificky ľudská činnosť*⁴, pri ktorej človek rozmyšľa, zvažuje, rozhoduje sa medzi rôznymi možnosťami, uvedomuje si následky svojej činnosti a svojich rozhodnutí. Prácou je ľudský čin, ktorý kladie dôraz na to, že človek koná ako osoba, teda vedome a slobodne. Za ľudskú prácu nemôžeme pokladať čin človeka, ktorý síce robí človek, ale nie na základe toho, čo je mu vlastné (do oblasti činov človeka patrí napr. trávenie, rôzne tiky atď.).

Človek môže byť autorom rôznych ľudských činov, ktoré sú vedomé a slobodné, ale nie všetky sú ľudskou prácou. Za prácu môžeme pokladať jedine tú ľudskú činnosť, ktorá spĺňa nasledujúce štyri charakteristiky:

a) Predovšetkým, práca vedie k určitému „vonkajšiemu“ výsledku, napr. herec zabáva divákov. Ak by herec pracoval iba pre vlastnú zábavu, nešlo by o prácu, ale o hru. Jeho cieľom je však zabaviť divákov.

b) Tento „vonkajší“ výsledok musí byť podriadený nejakým potrebám alebo musí byť v službe vyšších hodnôt.

c) Práca predstavuje námahu, úsilie, utrpenie, víťazstvo nad lenivosťou a nad vonkajším materiálom.

d) Práca si nakoniec vyžaduje čas, a preto aj vytrvalosť, trvalé chcenie, napriek pokušeniu oddychovať a zabávať sa.⁵

2. Predmet ľudskej práce

Ak chceme hovoriť o práci, tá si predovšetkým vyžaduje nejaký predmet, čiže *materiál*, s ktorým človek pracuje. Nemusí to byť vyslovene fyzický materiál, ale všetko, s čím človek pracuje a čo je iné ako on sám. Samotný materiál je niečo nehotové, čo môže prijať nejakú novú formu. A aby bol človek schopný tú formu materiálu vtlačiť, najskôr ho musí poznať, musí zistiť, aké má vlastnosti.

4 Porov. DE FINANCE, J.: *Saggio sull'agire umano*. Città del Vaticano : Libreria editrice Vaticana, 1992, s. 366; WOLKOWSKI, J.: *Człowiek i praca*. In: *Człowiek i praca*. Warszawa : Instytut wydawniczy Pax, 1979, s. 40–41.

5 Porov. DE FINANCE, J.: *Saggio sull'agire umano*, s. 366–367.

Podľa L. Hanusa, kým človek materiál nepozná, ten kladie odpor, a preto je potrebné úsilie človeka, aby prekonal prekážky.⁶ Až keď človek materiál spozná, môže začať s ním pracovať. To si od človeka vyžaduje námahu, ktorá ho často privádza aj do krízy. Človek sa namáha a chce z materiálu urobiť niečo nové, materiál však kladie odpor. Človeka možno láka nejaká iná, ľahšia činnosť. Kým nenájde zmysel práce, nepohne sa ďalej, krízu a určitú nechuť neprekoná, prípadne prácu zanechá. Až keď objaví zmysel práce, teda až keď vie, prečo a kvôli čomu pracuje, až potom je schopný prekonať prekážky. Poznať *zmysel práce* je druhou základnou podmienkou skutočnej práce, vtedy sa aj námaha môže stať potešením.⁷

Tretou podmienkou práce je *cieľ*; keď človek pracuje, chce svojou činnosťou niečo docieľiť, vytvoriť niečo nové. Práca „len tak“ nie je prácou, vtedy môžeme hovoriť nanajvýš o hre alebo zábave, ale aj táto činnosť má v konečnom dôsledku cieľ – zábavu. „Cieľ práce ako jej konkrétny výsledok dáva pracovnému procesu základnú a primárnu hodnotu.“⁸ Tam, kde chýba konkrétny výsledok, sa činnosť javí ako neukončená. Sú samozrejme situácie, keď výsledok činnosti je len čiastkový (napr. súčiastka pre stroj, výsledky pokusov pre ďalší výskum atď.). O takýchto výsledkoch však nemôžeme hovoriť, že nemajú zmysel a že sú zbytočné, lebo bez nich by sa konečný výsledok nedosiahol. Človeka naplní spokojnosť až vtedy, keď je dosiahnutý konečný cieľ. Až v tomto okamihu môžeme hovoriť o výsledku práce, o niečom novom, o ovoci práce. Toto ovocie práce musí mať človek na mysli už na začiatku práce (ako cieľ), ale jeho reálna existencia sa dosahuje až na konci práce.

Používajúc scholastickú terminológiu, môžeme povedať, že z tohto pohľadu je ľudská práca tranzitívnou činnosťou.

3. Podmet ľudskej práce

Na to, aby sme mohli hovoriť o ľudskej práci, nám nestačí predmet – materiál, ale potrebujeme aj podmet – človeka, ktorý s týmto materiálom pracuje a vtlačá mu novú formu. Videli sme, že ľudská práca je slobodná a vedomá činnosť. Sloboda a vedomie robia prácu ľudskou – ide o prácu človeka.

Prvou podstatnou charakteristikou ľudskej práce je, že ide o *slobodnú* činnosť. Podľa L. Hanusa práve sloboda sa dostáva s prácou do konfliktu.⁹ Sloboda nechce byť viazaná, nejakým spôsobom limitovaná. Na druhej strane sme videli, že práca si vyžaduje vytrvalosť, úsilie, námahu, a niekedy prichádza i znechutenie, ktoré slobodu potláčajú, dokonca ohrozujú, a človek k tomu musí zaujať postoj. Ak by sme odstránili tieto prekážky, človek by síce mohol byť „slobodnejší“, ale len relatívne, lebo by nevydržal pri nijakej práci. Len čo

6 Porov. HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 161–162.

7 Porov. HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 163.

8 WOLKOWSKI, J.: Człowiek i praca. In: *Człowiek i praca*, s. 44.

by sa do cesty postavili prekážky, prácu by zanechal, zostal by len na povrchu. Prekážky teda slobodu limitujú, ale zároveň ju usmerňujú k tej správnej činnosti.

Okrem slobody ľudskú prácu charakterizuje rozum, *vedomie*. Ako sme uviedli, je potrebné poznať cieľ a zmysel práce i samotný materiál. Rovnako dôležité je poznať okolnosti a súvislosti. Človek nie je živočích, ktorý determinovane reaguje na vnútorný či vonkajší podnet. Človek si je vedomý, že niečo robí, a zároveň si je vedomý, že si je vedomý činnosti. Samotné vedomie zapája i do činnosti. Aj on je pod vplyvom mnohých, napr. biologických podnetov, ale reaguje na ne s rozumom, teda ako človek. Rozum, ideu vkladá i do svojej práce, do činnosti.⁹ Idea je formou, ktorú dáva matérii, preto ľudský čin je vlastne vtelená myšlienka.

Ľudská práca však nie je výlučne tranzitívnou činnosťou (výsledkom nie je len niečo vonkajšie), ale zároveň je aj imanentnou činnosťou, teda prácou človek pôsobí aj na svoje vlastné bytie a mení ho. Môžeme povedať, že prácou dáva človek novú formu vonkajším veciam a zároveň formuje sám seba.¹⁰ Aj tu je potrebný nejaký „materiál“, teda nejaký základ, ako je talent alebo vloha. Talent však nerastie automaticky ako vlasy, treba ho usmerňovať a rozvíjať. Takisto práca ako rozvíjanie talentu bez samotného talentu, bez základu, je nezmysel.¹¹ Materiálom, ktorý sa prácou premieňa, je sám človek. Keďže tento bod je kľúčový, zasluhuje si osobitnú pozornosť.

Podľa klasickej filozofie činnosť závisí od bytia – *operari sequitur esse*, teda podmet môže vykonávať len takú činnosť, akú mu dovolí alebo umožní vykonávať jeho bytie (ryba nemôže lietať, vták nemôže žiť pod vodou). Pozrime sa teraz, aké je bytie človeka. Aristoteles definoval človeka ako *animal rationale*. No táto definícia nevystihuje celú dynamiku bytia človeka; robí ho len objektom medzi ostatnými objektmi vo svete. Človek však nie je rovnaké bytie ako napr. veci, rastliny či zvieratá, preto nemôže byť iba objektom. Naopak, má v sebe niečo nezvratné, a to spočíva v tom, že človek je subjekt. Zaujímavú analýzu subjektivity človeka podáva K. Wojtyła.¹² V analýze subjektu vychádza zo skúsenosti človeka, ktorý má okrem skúsenosti s vonkajšími objektmi aj skúsenosť so sebou samým ako s objektom. Subjektom i objektom tejto skúsenosti je človek. Skúsenosť nie je zahrnutá v Aristotelových kategóriách. Približujú sa jej kategórie *agere* (konať, činiť) a *pati* (trpieť, znášať), ale skúsenosť nie je to isté. V skúsenosti totiž človek nie je trpný v tom zmysle, že by sa mu niečo prihodilo (*pati*), ale on koná, on sám je autorom činnosti (*agere*). Podľa Wojtyły „v skúsenosti nám je daný človek ako ten, ktorý existuje a koná“¹³. On je subjektom svojho bytia

9 Porov. HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 164.

10 WOLKOWSKI, J.: *Człowiek i praca*. In: *Człowiek i praca*, s. 43.

11 Porov. HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 165.

12 „Práca síce netvorí z ničoho, ale niečo, čo je len v potencii, privedie na svetlo reality. Práca vtlačí matérii svoju formu.“ (HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 232.)

13 Porov. WOJTYŁA, K.: *Persona e atto*. Città del Vaticano : Libreria editrice Vaticana, 1982; WOJTYŁA, K.: La persona: soggetto e comunità. In: *Perché l'uomo*. Milano : Leonardo, 1995, s. 61n.

14 WOJTYŁA, K.: La persona: soggetto e comunità. In: *Perché l'uomo*, s. 62.

a svojich činov. Jeho činnosť závisí od bytia. Preto ak chceme poznať bytie, musíme analyzovať činnosť (*agere*), lebo v činnosti sa človek prejavuje ako osoba: čin je „vedomá činnosť človeka, v ktorej sa vyjadruje a konkretizuje sloboda vlastná ľudskej osobe“¹⁵. Každý ľudský čin je vedomý a slobodný, pričom vedomie v cieli spoznáva pravdu, resp. pravé dobro a slobodná vôľa sa pre toto spoznané pravé dobro slobodne rozhoduje. Ľudský čin však nie je len rozhodnutím sa pre niečo vonkajšie, ale je zároveň rozhodovaním o sebe. Činy, ktoré sú výsledkom činnosti osoby, zjednocujú v sebe exterioritu aj interioritu, tranzitívnosť aj intranzitívnosť. Každý čin smeruje nielen k vonkajšiemu objektu, ale aj k osobe. „Uskutočniť čin“ neznamena len byť jeho autorom; keď je človek autorom činu, zároveň uskutočňuje, resp. završuje i seba samého.¹⁶ Ide o autodetermináciu, čo znamená, že ak sa človek rozhodne pre dobrú činnosť, jeho bytie sa stáva dobrým, ak pre zlé, i jeho bytie sa stáva zlým. Klasická formulácia *operari sequitur esse* platí aj naopak: *esse sequitur operari*.

Možnosť determinovať svoje vlastné bytie prostredníctvom činov poukazuje na to, že bytie človeka nie je statické, ani završené, ale naopak dynamické a nezavršené. Dynamické je nielen *operari*, ale aj *esse*. Človek neuskutočňuje len činy, ale uskutočňuje, resp. završuje aj seba samého. Táto otvorená štruktúra umožňuje hovoriť o transcencii človeka, ktorú Wojtyła vysvetľuje ako prekonanie bytia a činnosti človeka, čo predstavuje prejav spirituality človeka.¹⁷

Vráťme sa k predchádzajúcemu postrehu. Konaním morálne dobrých činov človek mení svoje bytie na dobré a tým vlastne uskutočňuje toto bytie, nakoľko je nezavršené; konaním morálne zlých činov mení svoje bytie na zlé, toto bytie vlastne neuskutočňuje, resp. nezavršuje. Preto na završenie človeka je potrebná nie hocijaká činnosť, ale iba morálne dobrá činnosť. V ľudskej činnosti sa rozvíjajú základné charakteristiky osoby, teda vedomie a sloboda. Bez činnosti by tieto duchovné schopnosti zostali v potencii. Z toho vyplýva, že človek ľudskú činnosť a ľudskú prácu bytostne potrebuje, aby sa tieto schopnosti aktualizovali a aby sa tak stával viac človekom.

Ľudská práca teda neznamena len činnosť svalov, ale vyjadruje spiritualitu človeka. Na druhej strane nemôžeme poprieť, že človek je aj telo, lebo telo a duša človeka tvoria jednotu; jeho spiritualita sa prejavuje cez telo. Telesný aj duchovný rozmer človeka je zahrnutý už v Aristotelovej definícii človeka ako *animal rationale*, kde v pojme *animal* je zahrnuté telo a telesnosť a pojem *rationale* vyjadruje spiritualitu človeka. Spiritualita potrebuje na svoje vyjadrenie i rozvoj tela a telo potrebuje na svoje pozdvihnutie rozum a vôľu. Obe sú dôležité, preto od chápania vzťahu tela a duše v človekovi závisí aj chápanie samotnej práce. Aristotelovská definícia človeka ako *animal rationale* však neumožňuje hovoriť o dynamike bytia človeka, ktoré je otvorené a rozvíja sa činnosťou. O tom môžeme hovoriť vychádzajúc zo subjektivity človeka.

15 WOJTYŁA, K.: La persona: soggetto e comunità. In: *Perché l'uomo*, s. 66. Wojtyła pred ľudským činom uprednostňuje termín osobný čin. Porov. s. 72.

16 Porov. WOJTYŁA, K.: *Persona e atto*, s. 177–178.

17 Porov. WOJTYŁA, K.: La persona: soggetto e comunità. In: *Perché l'uomo*, s. 79.

4. Výsledok práce

Okrem človeka (podmet), ktorý pracuje s nejakým materiálom (predmet), zastavme sa v krátkosti pri výsledku práce, ktorý je dvojaký. Predovšetkým ide o nejaké vonkajšie dielo, či už fyzické, intelektuálne alebo morálne (upečený chlieb, úroda z poľa, výsledok vedeckého bádania, pomoc chorému atď.), čiže dokonalosť predmetu. Človek svojou prácou pretvára svet a robí ho ľudskejším. Toto je poslaním práce.

Rovnako dôležitá je aj dokonalosť podmetu, teda samotného človeka, ktorý pracuje. Na túto konzekvenciu ľudskej práce sa často zabúda, a tým sa skresľuje pohľad na dôležitosť práce a na jej zmysel.

5. Tri sféry práce

Práca sa dotýka troch sfér. Ako sme už spomínali, na prvom mieste ide o sféru človeka, ktorý prácu bytostne potrebuje, aby sa rozvíjal, aby završoval svoje bytie, aby sa „stával viac človekom“. Preto je práca pre človeka dobrom.¹⁸

Podľa L. Hanusa, práca vychováva jednotlivca, učí ho disciplíne, odvahe postaviť sa prekážkam, nepodliehať únave a znechuteniam, naučiť sa sústrediť na jednu činnosť, vidieť súvislosti. Tým, že prácou sa človek najskôr obracia na niečo vonkajšie, sa jednak vychováva k vecnosti, jednak sa odpútava od seba. Človek musí myslieť na prácu, nie na seba a svoje problémy. Nato sa prácou mení aj sám človek. Ak človek musí vyjsť zo seba a až potom sa k sebe vracia, má na seba objektívnejší pohľad.¹⁹ Je tiež dôležité, že práca umožní usporiadať si stupnicu hodnôt.

Druhou sférou je utváranie rodinného života. Ved' jednou z podmienok možnosti založiť si rodinu je mať prácu, aby človek mal prostriedky na zachovanie nielen svojej existencie, ale i na zachovanie existencie všetkých členov rodiny. Práca je teda potrebná, aby rodina mohla existovať. Avšak takisto, ako sa jednotlivec prácou „stáva viac človekom“, aj v rodine má práca napomáhať výchovu. V rodine sa má človek naučiť pracovať, aj to, prečo pracovať, teda zmysel práce.

Tretou sférou, ktorej sa práca dotýka, je spoločnosť. Základom spoločnosti sú jednotlivci, ale na druhej strane aj spoločnosť vplýva na jednotlivcov, keďže je nositeľkou kultúry, tradícií i výsledkov práce predchádzajúcich generácií. Zároveň má za úlohu pracovať, aby človek vytvoril budúcnosť. Aj on má odovzdať niečo budúcim generáciám a umožniť im existenciu. Ak sa človek stavia ku spo-

¹⁸ Porov. *Summa theologiae*, I-II, 40,1c; I-II, 34,2, ad 1.

¹⁹ L. Hanus vysvetľuje, že „vecnosť koriguje iba priveľké vychýlenie osi, iba priveľké prebáranie sa do seba, iba predôležité ponímanie seba: pomer vnútra a vonkajška prináša do správnej rovnováhy. (...) Ako vecnosť nedovolí brať sa priveľmi dôležito, tak práca nedovolí namýšľať si viac, ako je pravda.“ (HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 168.)

ločnosti s týmto vedomím, potom sa jeho práca stáva rozmnožovaním spoločného dobra, ktoré vytvorili iní: „Koná sa spoločne a pre spoločné dobro. Dielo vyvedie človeka zo subjektívnej izolovanosti a začlení do väčších organických celkov, rodiny, národa, Cirkvi, a v nich mu určí miesto. Spojí ho bytostne s ľudovými koreňmi.“²⁰

6. Zneužívanie práce

Človek pracuje, aby žil a aby bol „viac človekom“. Znamená to, že človek prácu bytostne potrebuje. Potrebuje pracovať, aby sa rozvíjal v rovine bytia. Práca preto patrí k jeho základným právam. Z toho ďalej vyplýva, že nie človek má slúžiť práci, ale práca má slúžiť človekovi: podstatným pri práci je človek – subjekt. Podmet práce je dôležitejší ako predmet.

Mierou bytia človeka nie je „kvantita“ výroby v určitom počte odpracovaných hodín. Nezáleží na type práce, teda či ide o manuálnu alebo intelektuálnu prácu. Ak takto chápame prácu, obetujeme človeka. Potom nás zaujíma ekonomická hodnota práce, ale nie samotná práca a jej morálna stránka. Pracovať však znamená konať a kto koná, je človek, jednota duše a tela. Neplatí, že duch pracuje prostredníctvom tela, zatiaľ čo telo by bolo len niečo akcidentálne. V práci konajú spoločne duša i telo. Keďže telo a duša tvoria podstatnú jednotu, plná ľudská dokonalosť nespočíva len v dokonalosti ducha, ale musí sa vyjadriť činom aj v materii, ktorú pretvára, ktorú si podmaňuje. Preto pracujúci človek je „viac človekom“, dokonalejším na úrovni bytia, lebo duch a matéria sú v ňom „plnšie“ zjednotené.²¹

Ak ľudská práca prestane vyjadrovať duchovný rozmer, ak nás začne zaujímať len ekonomická stránka, vtedy by sme nemali viac hovoriť o ľudskej práci, ktorú charakterizuje vedomie a sloboda. Skôr môžeme hovoriť o otroctve. Ak človek pracuje výlučne pre peniaze, takisto hovoríme o otroctve. Taliansky filozof M. F. Sciacca tvrdí, že práca človeka sa nedá zaplatiť. Mzda je len náhradou za fyzickú a mozgovú námahu, aby sa mohli obnoviť sily a aby človek mohol žiť, ale nik nemôže zaplatiť skúsenú ruku a myseľ,²² teda to, čo do práce vkladá „duša“. Práve preto je práca vyjadrením a potvrdením slobody. Ľudskú prácu nik nezaplatí, ale platí povinnosť primerane ohodnotiť dobrú prácu.

V súčasnosti sme svedkami toho, že mnohí ľudia pracujú nie preto, že práca vyjadruje ich bytie, že sa v práci realizujú a rozvíjajú, ale pracujú preto, lebo sú okolnosťami nútení predať svoju prácu, a to často pod cenu. Toto je súčasná forma otroctva. „Kým budeme človeka merať podľa typu alebo kvantity práce a nebudeme sa zaujímať o to, či táto práca človeka zušľachtila, lebo z nej

20 HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 168–169.

21 Porov. WOLKOWSKI, J.: *Człowiek i praca*. In: *Człowiek i praca*, s. 51.

22 Porov. SCIACCA, M. F.: *L'ora di Cristo*. Milano : Marzorati, 1973, s. 226.

urobil duchovný čin, ani o to, či ho práca teší ako možnosť vyjadriť hodnoty, otroci budú na zemi čoraz viac otrokmi,” upozorňuje Sciacca.²³

Medzi prvými, ktorí upozornili na otázku práce v zmysle alienácie, boli marxisti. Podľa K. Marxa odcudzená práca sa dotýka predovšetkým predmetu práce, teda tovaru alebo výrobku, v ktorom sa práca spredmetňuje tým, že ho uskutočňuje.²⁴ Keďže predmet (výrobok) nepatrí pracovníkovi, spredmetnenie je v skutočnosti odcudzenie. Toto je základný význam alienácie, z ktorého Marx odvodzuje ďalšie tri aspekty alienácie:

- a) alienácia pracovnej činnosti, ktorá už nie je realizáciou človeka, ale človek sa v nej stráca; inak povedané: človek nie je viac cieľ, ale prostriedok;
- b) alienácia ľudského rodu, teda človek stráca to, čo je jeho najvlastnejšia charakteristika – možnosť zmeniť prírodu podľa svojho vedomého projektu;
- c) alienácia človeka, keďže predmet a tým aj výroba a sám život pracovníka sú vlastníctvom niekoho iného, teda kapitalistu.

Takto je práca pre človeka niečo vonkajšie, a preto sa v nej človek nepotvrďuje, cíti sa nespokojný a nešťastný, nerozvíja ani fyzickú, ani duchovnú silu, ale unavuje telo a ničí ducha. Podľa Marxa sa človek cíti byť človekom len mimo práce, nie v práci. Jeho práca nie je dobrovoľná, ale nútená.

Ak je práca tovarom, teda ak sa hovorí o „pracovnej sile“, stráca sa človek ako osoba, a tým i jeho veľkosť. V takýchto situáciách človek túži po tom, aby sa od práce oslobodil, lebo prácu chápe ako bremeno, ktoré ho zotročuje. Riešenie, ktoré podávajú marxisti, nie je správne. Chcieť sa oslobodiť od práce ako od bremena je omyl. Predovšetkým musíme oslobodiť prácu, aby sa znovu stala slobodným činom, ktorý vyjadruje a rozvíja človeka ako osobu. Každý má právo pracovať, pretože každý je povolaný rozvíjať svoje vlastné bytie, formovať svoju osobnosť, aby nebol len ako živočích, ktorý reaguje na inštinkty. Preto tak ako je nesprávne *nemôcť pracovať*, rovnako nesprávne je *nechcieť pracovať dobre*, lebo taký človek odmieta povinnosť rozvíjať svoje vlastné bytie.²⁵

V spoločnosti, v ktorej je veľká nezamestnanosť, niečo nie je v poriadku. Spoločnosť sa má postarať o to, aby ľuďom bez práce poskytnula prácu. Často sa však zabúda, že nestačí poskytnúť hocikakú prácu. Ak človek dostane prácu, ktorá v ňom ubíja osobnú iniciatívu, ktorá nie je prejavom jeho vnútra a v ktorej sa nerozvíja, možno sa vyrieši otázka nezamestnanosti, ale nie je to riešenie „práva“ človeka na prácu, o ktorom sme hovorili. V takomto prípade cieľom by bol výrobok, ekonomický zisk, prípadne nižší počet nezamestnaných, ale nie samotný človek. Ak máme na pamäti len matériu, či už vo forme kvantity vyprodukovanej práce, alebo vo forme ekonomického zisku, pracujúci človek je stále iba kolieskom v stroji, teda videný len z materiálnej stránky, využitá je len jeho fyzická sila. Je popretá jeho duchovná dimenzia a je mu zabránené túto du-

23 SCIACCA, M. F.: *L'ora di Cristo*, s. 226.

24 Porov. MARX, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy. In: *Marxisticko-leninská filozofia*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1977, s. 57–67.

25 Porov. SCIACCA, M. F.: *L'ora di Cristo*, s. 234.

chovnú dimenziu rozvíjať. Cieľom nie je človek, ale niečo úplne iné. Takáto práca napomáha alienácii. „Odosobnená a zmaterializovaná práca stráca svoju ľudskú charakteristiku: je to len námaha, a to aj v prípade, ak je fyzické úsilie minimálne; námaha inteligencie, jej umŕtvenie. V tomto prípade namiesto pozdvižnutia manuálnej práce z námahy ku skutočnej práci sa každá práca znižuje na umŕtvujúcu a odcudzujúcu drinu,“ upozorňuje Sciacca.²⁶

Ak sa na ľudskú prácu dívame čisto z hľadiska hospodárstva, ide o ekonomický omyl. Ak sme presvedčení o prvenstve a nadradenosti hmoty a všetko duchovné podriaďujeme tejto hmote, ide o materialistický omyl. Človek si potom podľa toho usporadúva aj hierarchiu hodnôt, v ktorej hmotný majetok je viac ako duchovné hodnoty. V dnešnej dobe je pracovný systém postavený tak, že človek pracuje v oblasti, kde sa plne nerealizuje, pretože prácu predáva, aby mohol žiť. Ak svojou prácou niečo vytvorí a dostane za ňu finančnú náhradu, vytvorený produkt treba spotrebovať a zarobené peniaze treba minúť. Túto dynamiku výroby a konzumácie podporuje reklama. No človek, ktorý v práci nerozvíja svoju duchovnú stránku, je ako otupený, a preto často bez rozmýšľania ide za tým, čo sa mu ponúka, čo je schopný ľahko dosiahnuť, a tým sú materiálne dobré.²⁷

Takýto postoj má však svoje dôsledky v morálnej rovine. Človek sa sústreďuje na to, aby *mal*, a nie na to, aby *bol*, a tomu je ochotný podriaďiť všetko. Riešenie takejto situácie spočíva v návrate k prvenstvu osoby pred vecou.

7. Kresťanská koncepcia práce

Kresťanská koncepcia práce vychádza z koncepcie človeka, ktorý bol stvorený na Boží obraz a podobu: „Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby! Nech vládne nad rybami mora i nad vtáctvom neba i nad dobytkom a divou zverou a nad všetkými plazmi, čo sa plazia po zemi!“ (Gn 1,26) Človek je iný ako všetko ostatné stvorenie, je stvorený na Boží obraz, čiže človek má slobodu i rozum, ktoré má používať a rozvíjať, tak meniť svoje bytie a stávať sa podobným Bohu. Ako to má robiť, vyjadruje príkaz: „Podmaňte si zem a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou na zemi!“ (Gn 1,28) Už od stvorenia má človek príkaz pracovať a prácou si podmaňovať zem, vládnuť nad ňou a takto je povolaný napodobňovať Boha. Práca nie je následok hriechu, ako sa často mylne myslí, akoby človek bez hriechu nemusel vykonávať nijakú činnosť a všetko by dostával hotové a bez práce. Následok hriechu je až námaha a pot, ktorú musí človek pri práci vynakladať. Práca je teda povolanie, ku ktorému je človek povolaný už od počiatku.

²⁶ SCIACCA, M. F.: *L'ora di Cristo*, s. 237.

²⁷ L. Hanus zdôrazňuje, že ak práca je skutočne ľudskou prácou, teda ak odráža a vyjadruje jeho ducha, vtedy človek rozmýšľa a je schopný utvoriť si názor o svete. Kto takto nepracuje, nemá ani samostatný úsudok o svete. Porov. L. HANUS: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 169.

Človek, stvorený na Boží obraz, sa prácou podieľa na diele Stvoriteľa a podľa svojich možností ho dopĺňa a rozvíja. Potvrďuje to aj Druhý vatikánsky koncil: „Človek, stvorený na obraz Boží, dostal príkaz podrobiť si zem so všetkým, čo v sebe zahrnuje, spravovať svet v spravodlivosti a svätosti. (...) To platí aj o bežných každodenných prácach. Lebo muži a ženy, čo vyvíjajú svoju činnosť, aby zarobili na živobytie seba a svojej rodine tak, že tým preukazujú primeranú službu aj spoločnosti, môžu právom hľadiť na svoju prácu ako na pokračovanie v diele Stvoriteľa, užitočnú pomoc svojim bratom a ako na svoj osobný príspevok k uskutočneniu Božieho plánu v dejinách.“²⁸

Encyklika *O ľudskej práci* túto výzvu pracovať dopĺňa aj výzvou vedieť odpočívať, čomu nás tiež učí Písmo: „A v siedmy deň odpočíval od všetkých diel, ktoré urobil.“ (Gn 2,2) Človek je obrazom Boha, preto ho má napodobňovať nielen v práci, ale aj v odpočinku.²⁹

Vidíme, že prácou a úsilím podmaniť si zem a vládnuť nad ňou sa človek neobracia proti Bohu, ale naopak, plní poslanie, ktoré od Boha dostal. Snažiac sa pracovať s hmotou, pretvára svet, vtlačá do neho novú formu. Budovanie sveta nie je proti Bohu, ako si to niektorí mylne vysvetľujú. Stáva sa problémom vtedy, ak sa pri tom zabudne na človeka, ak sa stane len hromadením vonkajších hmotných bohatstiev, pretože konečným cieľom práce musí vždy zostať človek.³⁰

Človek, ktorý pracuje, je v kontakte s matériou, ktorú stvoril Boh. Musí poznať jej zákony, ktoré do nej Boh vložil, a ak chce mať nejaké ovocie zo svojej práce, musí sa im podriaďovať. Takto sa cez matériu dostáva do nepriameho kontaktu so Stvoriteľom. Toto stretnutie nezávisí od úmyslu či vedomia človeka. Preto môžeme povedať, že každý, veriaci aj neveriaci, ak pracuje, je spojený s Bohom Stvoriteľom.³¹ Znamená to, že práca je svätá činnosť. Treba si však uvedomiť, že človek vie nielen stavať, ale aj boriť, ničiť. V tomto zmysle nemôžeme hovoriť o pokračovaní vo stvorení; len tá práca, ktorá je v zhode s Božím plánom, je pokračovaním stvorenia a len ona je naozaj v službe človeka.

Okrem toho, že človek sa svojou prácou zúčastňuje na stvoriteľskom diele, zúčastňuje sa aj na vykupiteľskom diele. Akým spôsobom? Každá telesná či duchovná práca je spojená s námahou, ktorá je následkom hriechu: „V pote svojej tváre budeš jesť svoj chlieb, kým sa nevrátiš do zeme, z ktorej si bol vzatý.“ (Gn 3,19) Ale „pot a námaha, ktoré v terajších podmienkach ľudstva nevyhnutne súvisia s prácou, dávajú kresťanovi a každému človeku, ktorý je povolán nasledovať Krista, možnosť s láskou sa zúčastniť na diele, ktoré Kristus prišiel vykonať“³² – teda na vykúpení. Preto človek-kresťan nenachádza v práci len pot, námahu a utrpenie, ale aj zmŕtvychvstanie, teda novú zem, ktorú svojou prácou buduje. Príchod nového neba a novej zeme neznamena, že tá súčasná

²⁸ *Gaudium et spes*, č. 34. Porov. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1998, č. 378; 2427.

²⁹ Porov. JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*, č. 25; *Gaudium et spes*, č. 67.

³⁰ Porov. JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*, č. 6; *Gaudium et spes*, č. 63.

³¹ Porov. WOLKOWSKI, J.: *Człowiek i praca*. In: *Człowiek i praca*, s. 54.

³² JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*, č. 27. Porov. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, č. 2427.

skončí, že sa zničí, ale znamená, že táto zem vojde no novej formy bytia.³³ Prácou sa človek zúčastňuje na rozširovaní pozemského pokroku, ale aj na vzraste Božieho kráľovstva. Preto má každý človek povinnosť statočne pracovať a každý má právo na prácu.

V tejto línii sa uberajú aj sociálne encykliky pápežov Leva XIII. *Rerum novarum*, Pia XI. *Quadragesimo anno*, Jána XXIII. *Mater et magistra*, Pavla VI. *Populorum progressio* a Jána Pavla II. *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* a *Centesimus annus*. Pápeži zhodne pokladajú prácu za potrebnú pre dôstojný rozvoj ľudskej osoby, a to nielen z telesnej stránky (prácou si človek získava prostriedky na zachovanie svojho života i života svojich blízkych), ale i zo stránky duchovnej (práca je prejavom rozumu a slobody človeka, ktoré sa prácou rozvíjajú a zdokonaľujú) a takisto aj zo sociálnej stránky (prácou človek rozvíja spoločné dobro, dostáva sa do spoločného vzťahu s inými ľuďmi). Z uvedených sociálnych encyklík je výnimočná encyklika *Laborem exercens*, lebo dôkladne analyzuje dôstojnosť práce.

Sociálne učenie pápežov posledných desaťročí nezabúda ani na nebezpečenstvá, ktoré plynú z nesprávneho chápania práce. Človek má síce za úlohu podmaniť si zem a pretvárať ju a takto pokračovať a spolupracovať na stvorení, ale keď zabudne na miesto, ktoré mu Boh určil, a postaví sa na miesto Boha, čiže chce „ľubovoľne nakladať so zemou a bezvýhradne ju podriaďovať svojej vôli“³⁴, tu pramene nespravodlivosti voči budúcim generáciám, egoizmus, nevšímavosť voči potrebám tých, čo majú menšie alebo nijaké možnosti pracovať a rozvíjať sa. Na záver môžeme konštatovať, že človek bytostne potrebuje pracovať, aby sa rozvíjal vo svojom bytí, aby ho bližšie určoval svojou činnosťou. Akékoľvek znemožňovanie tohto rozvoja je porušením dôstojnosti človeka a jeho bytia.

Použitá literatúra

- Człowiek i praca*. Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1979.
 DE FINANCE, J.: *Saggio sull'agire umano*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1992.
Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I : Konštitúcie. Trnava : SSV, 1993.
Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu II : Dekréty a deklarácie. Trnava : SSV, 1993.
 HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*. Bratislava : Lúč, 2003.
Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava : SSV, 1998.
 MARX, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy. In: *Maxisticko-leninská filozofia*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1977.
 SCIACCA, M. F.: *L'ora di Cristo*. Milano : Marzorati, 1973.

³³ Porov. WOLKOWSKI, J.: Człowiek i praca. In: *Człowiek i praca*, s. 58.

³⁴ JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, č. 37.

Studia Aloisiana | ročník 1 | rok 2010 | číslo 1 | Teologická fakulta | Trnavská univerzita v Trnave

Sociálne encykliky. Trnava : SSV, 1997.

WOJTYŁA, K.: *Perché l'uomo*. Milano : Leonardo, 1995.

WOJTYŁA, K.: *Persona e atto*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1982.

PhDr. Oľga Gavendová, PhD.
RKCMBF UK
Kapitulská 26
814 58 Bratislava